

ЕВОЛЮЦІЯ ДЕЙКТИЧНИХ ЦЕНТРІВ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто еволюцію дейктичних центрів темпоральності протягом давньо-, середньо- та новоанглійського періодів. Визначено етапи становлення прислівників "now" і "then", виокремлено їхні історичні форми.

Ключові слова: давньоанглійський період, середньоанглійський період, дейксис, темпоральність, now, then.

Ковбаско Ю. Г. Эволюция дейктических центров темпоральности в английском языке. В статье рассмотрено эволюцию дейктических центров темпоральности на протяжении древне-, средне- и новоанглийского периодов. Определенно этапы становления наречий "now" и "then", выделено их исторические формы.

Ключевые слова: древнеанглийский период, среднеанглийский период, дейксис, темпоральность, now, then.

Kovbasko Yu. H. Deictic Temporal Centres' Evolution in the English Language. The present paper is focused on the evolution of the deictic temporal centres during the old, middle and modern English periods. The stages of "now" and "then" adverbs' development and their historical forms have been defined.

Key words: Old English period, Middle English period, deixis, temporality, now, then.

У сучасній лінгвістиці категорія дейксису є однією з фундаментальних категорій мовленнєвої комунікації та формування картини світу мовця. У мові категорія дейксису представлена лексичними та граматичними засобами, що передбачають локалізацію й ідентифікацію осіб, предметів, подій, процесів відносно просторого та часового контексту, який створюється актом висловлювання та комунікантами [Селіванова 2006, с. 109-110]. На думку М. Ю. Олешкова "антропоцентрична парадигма сучасного мовознавства дає змогу вважати дейксис своєрідним природнім проявом мовного егоцентризму, оскільки будь-яке висловлювання – мовленнєве породження мовця є продуктом його комунікативно-когнітивної практики [Олешков 2008, с. 73-77]. Основою мовного егоцентризму виступає класична дейктична тріада "I :: HERE :: NOW" [див.: Бюлер 1993, с.116]. Разом з антропоцентричним характером мовних явищ ці ознаки вказують на універсальність категорії дейксису у мові, що свідчить про **актуальність** досліджень категорій дейксису загалом та засобів їх вираження зокрема. Однією з найважливіших у сучасній лінгвістиці є темпоральна категорія дейксису [Аксельруд 1975; Виноградов 1990; Бондаренко 1998; Fillmore 1982; Lakoff 1974], дейктичні центри якої становлять **об'єкт**

дослідження. **Предметом** дослідження виступають діахронічні та синхронічні відношення дейктичних центрів темпоральності у системі мови та тексту/дискурсу.

З огляду на запропоновану тріаду К. Бюлера універсальність темпоральної категорії дейксису проявляється не тільки у синхронному, але й діахронному зрізі. На це вказує здатність людини усвідомлювати себе та своє місце у часо-просторовому континуумі, що сприяла виникненню темпоральних дейктичних маркерів у давньоанглійському періоді.

На думку В.В. Михайленка прислівники у давньоанглійській граматиці поділяються на первинні *þa/þonne* → *then*, *þæ'r* → *there*, *þider* → *thither*, *nú* → *now*, *hér* → *here*, *hider* → *hither*, *heonan* → *hence*, *sóna* → *soon*, *oft* → *often*, *eft* → *again*, *swá* → *so*, *hwílum* → *sometimes*; вторинні, які походять від форми прикметника середнього роду в орудному відмінку сильної відміни з суфіксом *-e wide* → *widely*, *dèore* → *deeply*; та прислівники утворені від складних прикметників за допомогою суфіксів *-lic*, *-lice* *bealdlice* → *boldly* [Михайленко 2008, с. 250].

Сучасними класичними дейктичними центрами темпоральності та репрезентантами часового типу дейксису виступають прислівники **NOW** та **THEN** [Кибрик 1983, с. 118] первинні проформи яких зародилися в давньоанглійській мові.

Відповідно, дослідження ставить за мету відтворити процес еволюції дейктичних центрів темпоральності **NOW** та **THEN** в англійській мові для вирішення типів їхніх структурних трансформацій.

Дейктичний центр близької темпоральності NOW

Процес становлення лінгвістичної одиниці **NOW** в англійській мові охоплює 5 проміжних форм: **NÚ**, **NV**, **NOV**, **NOU**, **NOWE**.

Первинною формою дейктичного центру близької темпоральності виступає давньоанглійський прислівник **NÚ**, перші посилення на який датуються поемою "Беовульф" кінця VII – поч. VIII ст., [Hogg 2006, с. 6; Williams 1975, с. 56] рукопис якої датований X ст. [Horobin 2002, с. 132; Lehrer 1998, с. 52]. Наприклад:

1) *NÚ ge moton gangan in eowrum gu geatawum under heregriman ond NU wi Grendel sceal, wi am agl can ana gehegan ing wi yrse. Beowulf 425*

Водночас, перша згадка прислівника **NÚ** в офіційних давньоанглійських джерелах датується 825 роком:

2) *And NÚ, cyningas, ongeotað. 825 Vesp.Ps.ii 7*

3) *Fore..geamrunge ðearfena NÚ ic arisu, cwid dryhten. 825 Vesp.Ps. xi 6*

З 825 р. й надалі праформа **NÚ** закріплюється в давньоанглійській мові, див. приклади 4-6.

4) *Wa eow þe NÚ hlihab, forþon gee ft wepað on ecnesse. 971 Blickl. Hom. 25*

5) *Fela ðinga ðe ic NÚ genæmnan ne can. 1100 Gerefa in Anglia IX 264*

6) *Andswere me NÚ, þu un-gesælie saule. 1200 Vices & Virtues 17*

Перший етап завершується кінцем XIII – поч. XIV ст., коли в офіційних джерелах востаннє фіксується форма **NÚ**, наприклад:

7) *Rise vp, he said, and right þe NÚ. 1300 Cursor M. 11694*

8) *Everich man NU bi dawe may sen that thus hit is.* 1327 Pol. Songs (Camden) 326

Як свідчить дослідження ілюстративного матеріалу давньо- та середньоанглійського періоду поряд із формою *NU* виникають допоміжні форми: *NV* – див. приклад 9 та *NOV* – див. приклад 10.

9) *I-hereþ NV one lutele tale þat ich eu wille telle.* 1275 Passion Our Lord 1 in O.E. Misc. 37

10) *Sir, sauued be þou NOV and ai.* 1300 Cursor M. 8094

Відповідно, перший етап еволюції прислівника *NOW* та допоміжних форм *NV* й *NOV* охоплює давньо- та середньоанглійський періоди поч. IX – XIV ст.

Другий етап розвитку прислівника *NOW* характеризується існуванням форми *NOU* з середини XIV – до середини XV ст.:

11) *NOU behouep to habbe tuo measures, ane little... nad anopre guodeand large.* 1340 Ayenb. 53

12) *NOU gif a woman maryd schal be, Anoon sche schal be bogt and sold.* 1426 Audelay Poems 4

Третій етап еволюції позначається зародженням та становленням сучасної форми *NOW*, перша згадка датується 1377 роком:

13) *And NOW persons han parceyued that Freres parte with hem, þise possessioneres preche and depraue freres.* 1377 Langl. P. Pl. B. v. 143

Характерним для третього етапу є виникнення наприкінці XIV ст. альтернативної форми прислівника *NOW* – *NOWE*:

14) *Nay, forsothe NOWE thow shalt gyue.* 1382 Wyclif I Sam. ii 16

Форма прислівника *NOWE* проіснувала близько двох століть (останній приклад датується 1579 роком), коли і була остаточно витіснена сучасним прислівником *NOW*, див. приклад 15:

15) *NOWE to M. Heskins Collections.* 1579 Fulke Heskins' Parl. 75

Отже, ми вважаємо, що дійсний центр близької темпоральності *NOW* пройшов 3 етапи розвитку та характеризувався використанням альтернативних форм, що були витіснені основними у ході розвитку прислівника, див. Рис. 1:

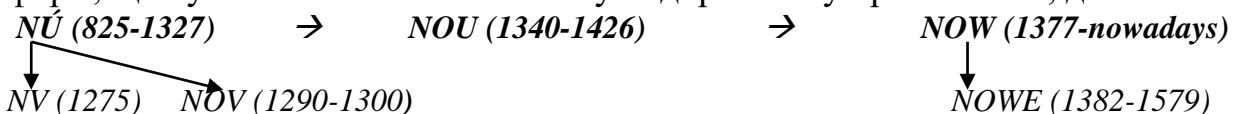

Рис. 1. Еволюція дійсничного центру близької темпоральності *NOW*

Праформою сучасного прислівника *NOW* стала *NU*, що існувала на поч. IX – XIV ст. Наприкінці XII століття виникають допоміжні форми *NV* й *NOV*, що, за даними аналізу ілюстративного матеріалу, проіснували близько півстоліття й не набули поширення. Цей факт дає змогу говорити саме про їхніх допоміжний, а не альтернативний характер. Наступною формою став прислівник *NOU*, що використовувався у мові протягом століття (сер. XIV – XV ст.). Наприкінці XIV ст. у мові зароджується прислівник *NOW* та його альтернативна форма *NOWE*, яка існувала поряд з *NOW* до кінця XVI ст., коли й була остаточно витіснена, див.: Oxford English Dictionary Second Edition [10].

Дейктичний центр дальньої темпоральності THEN

Остаточному становленню прислівника *THEN* передувало існування 15 лексичних форм, а саме: *ƆONNE*, *ƆANNE*, *ƆÆNNE*, *ƆENNE*, *ƆEONNE*, *ƆYNNNE*, *ƆEYNE*, *ƆANN*, *ƆANE*, *ƆANA*, *ƆENE*, *ƆON*, *ƆEN*, *ƆAN*, *THAN*.

Праформою прислівника *THEN* стала форма *ƆANNE* перша згадка про яку, в офіційних записах давньоанглійської мови, датується 695 роком:

16) *Gif man fringe man..gefo*, *ƆANNE wealde se cyning dreora anes*. 695-696 Laws of Wihtræd c. 26

Аналіз ілюстративного матеріалу вказує на використання праформи *ƆANNE* протягом давньо- та середньоанглійського періодів до 1440 року, коли був зафіксований останній приклад *ƆANNE* в офіційних джерелах:

17) *ƆANNE þis heued preyere doth þe no profygt*. 1440 Jacob's Well 191

Альтернативною стала форма *ƆONNE*, що з'явилася у мові наприкінці IX ст. і фактично існувала до кінця X ст.:

18) *Næs pæt ƆONNE mætost mægen-fultuma pæt him on ðearfe lah ðyle hroð-gares*. *Beowulf* 1456

19) *Se mon se þe gód onginneþ & ƆONNE ablinneþ*. 971 Blickl. Nom. 21

Водночас, поодинокі використання альтернативної форми *ƆONNE* та допоміжних форм *ƆYNNNE* й *ƆEYNE* відзначається на початку XV ст.:

20) *Dauld gat gitt a son ƆONNE*. 1425 Cursor M. 7961

21) *He was kyng of Englonde get ƆYNNNE*. 1420 Chron. Vilod 2078

22) *And sore weptone and snobbedone ƆEYNE*. 1420 Chron. Vilod 2095

На нашу думку, це свідчить про спроби повернутися до використання давньоанглійських форм прислівника *THEN*.

У вказаний період виникали допоміжна форма *ƆÆNNE* та її трансформацій *ƆEONNE* та *ƆENNE*:

23) *ƆÆNNE beoð hit þe wurse*. 1205 Lay 9521

24) *ƆEONNE valled adun, & sigged*. 1225 Ancr. R. 36

25) *Alle þey ƆENNE for hurre gret sorwe þey made*. 1420 Chron. Vilod 2078

Ці форми не набули поширення в давньоанглійській мові й не змогли закріпитися у мові середньоанглійського періоду.

Другий етап еволюції відзначається редукцією вищенаведених давньоанглійських форм та, відповідно, утворенням нових редукованих форм *ƆANN*, *ƆANE*, *ƆANA*, *ƆENE*, *ƆON*, *ƆEN*, *ƆAN*.

Провідною, як свідчить аналіз ілюстративного матеріалу, стає форма *ƆAN*, хронологічні межі якої становлять 1275-1440 роки:

26) *Morbidus þe bolde warþ ƆAN a-bolwe*. 1275 Lay. 6396

27) *And ƆAN þis Malchus*. 1440 Alphabet of Tales 196

На її фоні виникали різноманітні допоміжні форми використання яких не набуло системного характеру:

28) *Wend on ƆANN, siþen ge wil ga*. 1300 Cursor M. 5987

29) *ƆANE kyste þai cuttis til assay*. 1375 Sc. Leg. Saints xii. (Mathisa) 353

30) *But þei sawe in þat stede ƆANA Liand as it were amana*. 1330 Assump. Virg. 767

31) *Pe oure-men þat þe cite gouernyt ÞENE*. 1375 Sc. Leg. Saints xxxi (Eugenia) 106

32) *Þei were whenne þei to go bigon Six hundride þousonde fote men ÞON*. 1425 Cursor M. 6152 (Trin.)

33) *It falles oft ÞEN and ÞEN*. 1450 St. Cuthbert (Surtees) 1503

Перехідною ланкою між другим та третім етапом стає використання форми **THAN** як дейктичного маркера темпоральності, що притаманно періоду кінця XIV – XVI ст. – перший приклад датується 1347 роком, останній – 1825 роком. Наприклад:

34) *Be ge wys as ge ben fayr to se, Wel in þe ringe THAN is the ruby set*. 1374 Chauser Troylus II 536

35) *Come hame sune, or THAN I'll be angry*. 1825 Jamieson s.v.

Таким чином, можемо прослідкувати закономірність розвитку саме форми **THAN** у якості адвербіального засобу вираження темпоральності, що відповідає моделі:

ÞANNE (695-1400) → ÞAN (1205-1450) → THAN (1347-1825)

Водночас, на початку XV століття виникає прислівник **THEN**, що одразу ж набуває значного поширення, а **THAN** починає виступати альтернативною формою. Однак, тільки на поч. XIX ст. **THEN** остаточно фіксує за собою значення дейктичного маркера темпоральності. Це сприяло транспозиції лінгвістичної одиниці **THAN** з самостійної (відкритої) частини мови – прислівника, якою вона була протягом (1347-1825), у службову (закриту) – прийменник чи сполучник, якою вона є на сьогоднішній день.

Дейктичний центр дальньої темпоральності **THEN** еволюціонував протягом 3 етапів, див. Рис. 2.

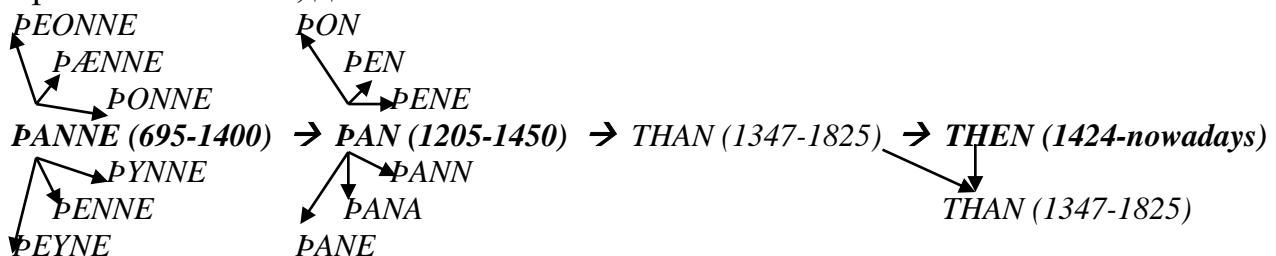

Рис. 2. Еволюція дейктичного центру дальньої темпоральності **THEN**

З рисунку 2 очевидним є те, що на першому етапі – центральною була праформа **þANNE** поруч з якою існувало 6 допоміжних форм. Другий етап еволюції характеризується редукцією праформ на початку XIII ст. До XV ст., коли редуквані форми повністю витіснили повні форми, вони існували одночасно.

Можемо зробити **висновок**, що на першому етапі еволюції праформи сучасних дейктичних центрів ближньої та дальньої темпоральності – **NU** та **þANNE** – зародилися в давньоанглійський період і з того часу й до кінця середньоанглійського періоду існували на рівні з власними допоміжними формами **NV**, **NOV** та **þONNE**, **þÆNNE**, **þEONNE**, **þENNE**, **þEYNE**, **þYNNNE**. Другий етап розвитку сучасних прислівників **NOW** та **THEN** характеризується формами **NOU** та **þAN** (допоміжні форми – **þANN**, **þANE**, **þANA**, **þENE**, **þON**, **þEN**), що проіснували до середини XV ст. На третьому етапі спостерігається

виникнення сучасних форм *NOW* (кін. XIV ст.) та *THEN* (поч. XV ст.), а також альтернативних форм *NOWE*, яка була витіснена наприкінці XVI століття та *THAN* – на початку XIX ст.

Проведене дослідження присвячене еволюції темпоральної складової дейктичної тріади *NOW :: THEN*. Водночас, нам видається неможливим упущення локативної складової представленої прислівниками *HERE :: THERE*, оскільки саме поєднання темпоральної та просторової вісі дає змогу описати транспозиційні можливості обох груп прислівників. Відповідно, **перспектива** подальшого дослідження полягає у необхідності дослідження процесу розвитку дейктичних центрів локативності *HERE :: THERE* та подальшого вивчення їхнього транспозиційного потенціалу у текстах давньо- та середньо- та новоанглійського періодів.

Література

1. *Бюлер К.* Теория языка. Репрезентативная функция языка / К. Бюлер. – М.: Прогресс; Универс, 1993. – 528 с.
2. *Кибрик А. А.* Об анафоре, дейксисе, и их соотношении / А. А. Кибрик // Разработка и применение лингвистических процессоров. – Новосибирск, 1983. – С. 107-128.
3. *Михайленко В. В.* Дискурсивний аспект давньоанглійських прислівників / В. В. Михайленко // Буковинський журнал. – Чернівці, 2008. – С. 250-253.
4. *Олешков М. Ю.* Дейксис в институциональном дискурсе / М. Ю. Олешков // Актуальные проблемы общего и регионального языкознания: материалы Всероссийской научной конференции. – Уфа: Издательство БГПУ, 2008. – С. 73-77.
5. *Hogg R. M.* The Cambridge History of the English Language. The Beginnings to 1066 / R. M. Hogg. – Cambridge: CUP, 2006. – Vol. 1. – 588 p.
6. *Horobin S., Smith J.* An Introduction to Middle English / S. Horobin, J. Smith. – Edinburgh: EUP, 2002. – 182 p.
7. *Lehrer S.* The History of the English Language. Part 1 / S. Lehrer. – Virginia: The Teaching Company, 1998. – 175 p.
8. *Williams J. M.* Origins of the English Language. A Social and Linguistic History / J. M. Williams. – N.Y., London, 1975. – 418 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. *Bosworth-Toller's Anglo-Saxon Dictionary* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://beowulf.engl.uky.edu/~kiernan/BT/Bosworth-Toller.htm>.
10. *Oxford English Dictionary Second Edition*. – Oxford: OUP, 2009.